

EXCURSIÓ Á VILAFRANCA, SANT MARTÍ SARROCA, OLÉRDULA Y MOJA.

8 y 9 Desembre 1877.

Tres sols fórem los excursionistas que sortirem de Barcelona en lo primer tren del dia 8, encar que dolgui tenirho que consignar: lo President Sr. Fiter, lo Secretari segon Sr. Canibell y l' infrascrit Secretari primer. Y no es, per cert, perque la excursió no fos notabilíssima y de senyalada importancia, perque fins deixant apart Vilafranca y Olérdula, qual nom sols es já una recomanació pera 'ls arqueólechs; artistas y aficionats á tota lley de profitosos estudis é investigacions, la excursió solzament á Sant Martí Sarroca, mereix esser classificada com de primer ordre, donchs que 's conserva alli un dels mellors joyells dels primers temps de la edat mitjana, una de las obras més bellas, més elegants y sobretot més puras que en lo estil romanich nos legá lo gèni cristiá del segle XI.

¿ Se podrà atribuir á falta de entussiasme en los associats la poca concurrència á la excursió? Deu me 'n guard á mí tant sols de sopusarho, ja que sa gran majoria está tots los dias mostrant senyalada emulació y marcat interés envers la Associació; mes, senzill y mer narrador, dech, tant per necessitat com per deber, fer constar lo nombre dels excursionistas per malaguanyadament insignificant que aquest sia; escassés de concurrència que fou tant mes de doldre per quant la excursió oferia ample espay pera travalls en totas las seccions y en especial pera la Científica y pera la Artística.

Arribats á Vilafranca á tres quarts de nou del mati, passárem á avistarnos ab lo soci delegat D. Lluís Alvarez y Verdaguer pera combinar ab éll la distribució del temps en los dos dias d' excursió. Rebérem de dit senyor la mes franca y cordial acullida, demostrántnos lo molt que sentia no podernos acompanyar en lo mati d' aquell dia ni del següent á causa de sas moltas y perentorias ocupacions, mes que 's complauria molt en efectuarho en las tardes dels dos dias. A indicació del Sr. Alvarez se distribuí 'l temps en la següent forma: excursió durant aquell meteix mati á Sant Martí Sarroca, distant una hora y mitja de Vilafranca; visita per la tarde á lo mes notable de Vilafranca; excursió en lo mati següent á Sant Miquel d' Erdol ú Olérdula; y excursió per la tarde del propi dia á la propera població de Moja. Acte següent posárem en execució 'l programa, despe dintnos fins á la tarde del Sr. Alvarez, quedant en alt grau complascuts de la rebuda que dit senyor nos feu.

La població de Sant Martí Sarroca situada en la pendent d' un enasprat turó inaccessible en las tres quartas parts de son circuit y 'l qual sembla esser després ó bé desencastat

de la carena de montanyas vehinas per una revolució geològica, presenta un cop de vista en extrem falaguer y agradable. Las casas que componen lo poble esgrahonadas en la fatigosa costa, están dominadas per sa venerable y antigua esglesia y son rónech y enrunat castell situats en lo bell cim de la montanya.

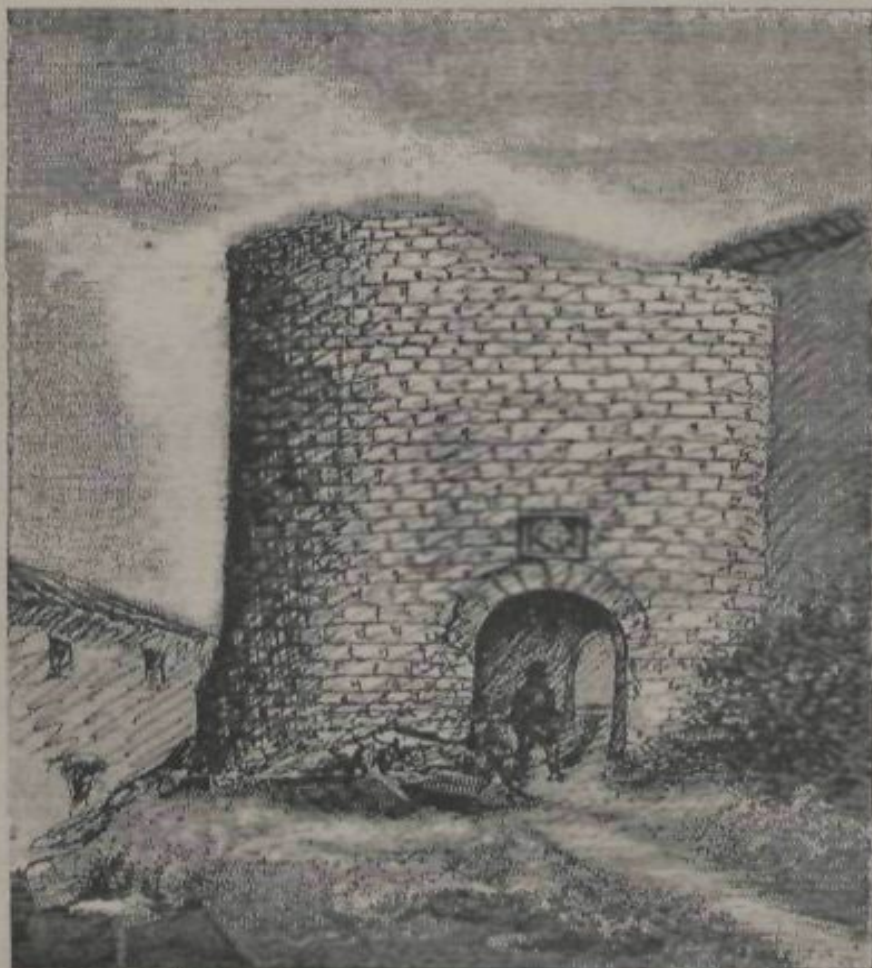
A mida que 's va guanyant l' aspre pujada se descobreix al enfront, sever y grandió, l' artistich ábside de la esglesia, vist á una elevació extraordinaria, produhint á la vegada impressió á la vista y sensació al esperit.

Al arribar al fi de la costa, se troban las feixugas parets que formarian lo recinte fortificat, accessible sols en aquell indret. Una pesada y tenebrosa portalada, oberta en un cós avansat de la muralla, dona entrada al castell convertit en ruinas, que 's presenta al fons embolcallat en lo misteri y magestat de sas trossejadas despullas, y á la plassa de la esglesia ahont hi conduheix altre aixafat portal, no menys feixuch y tenebrós. L' aspecte que 'l conjunt del castell, los portals y las murallas presentan es en extrém imponent. Lo colorit que la má del temps ha imprés á las grossas pedras empleadas en aquellas edificacions, emplantadas de més á més dessobre unas colossals y mitj sortidas rocas, dona á la apariencia general una fesomia rónega ensemps que venerable, que produheix un efecte encisador de robustesa y poesia.

No quedan del castell més que las parets mestras. En son interior sols hi restan esmicoladas ruinas. Dos bells finestrals son los únichs detalls artistichs, y 'ls que indican á la vegada la época en que 'l castell fou construhit en la edat mitjana.

Atravessant la abans dita segona portalada se penetra en

una plassa de regulars dimensions circunclosa en sos distints indrets per la esglesia, lo castell, unas petites casetas que serian en altre temps dependencias del castell y per lo estimbat precipici ombrejat per la massa perpendicular de rocám de la alta montanya vehina.

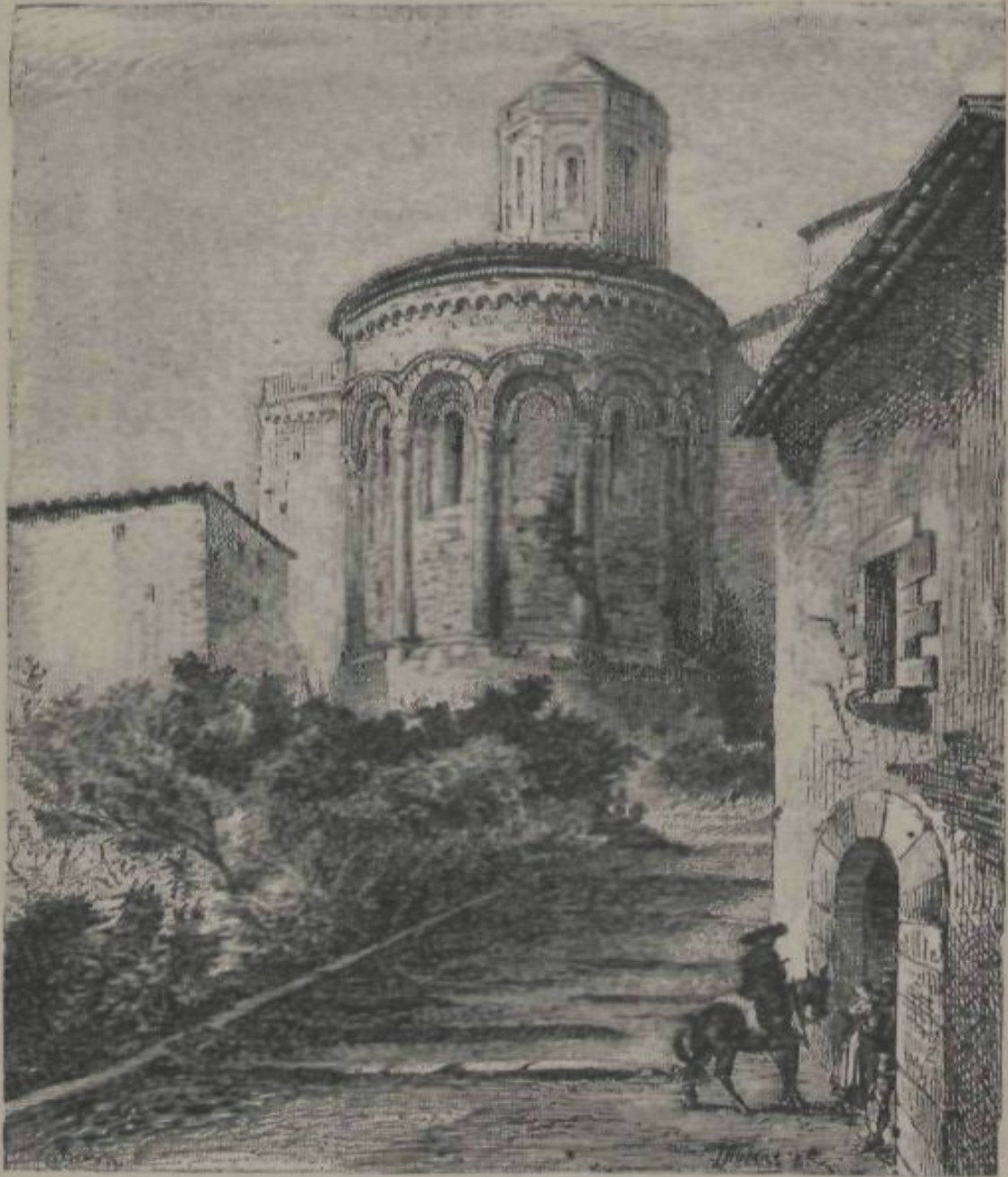


SANT MARTÍ SARROCA.—PORTAL DEL CASTELL.

Dibuix de D. Frederich J. Garriga, de un croquis de D. Eudalt Canibell.

S' entra á la esglesia, de bon estil románich, per un portal, obert en un dels seus costats, format per tres renglas d' archs concéntrichs. Las columnas en las que s' apoyan tenen esculpturats que no destacan ni per la primorositat de la obra ni per la brillant concepció del treball,

encara que sian recomanables per la puresa de son estil arquitectònic; es no obstant digne d'atenció, ja que no per la delicadesa del dibuix per la tradició de que es sens dubte trasllat, l'enmotllurat d'un capitell que representa á un cavaller montat en lo llom d'un drach alat.



SANT MART, SARROCA.—EXTERIOR DEL ABSIDE DE LA ESGLESIA.

Dibuix de D. J. Serra y Pausas, d'una fotografia.

L' interior de la esglesia, qual planta té la forma de la creu llatina, no té altres adornos especials arquitectònichs que alguns esculpturats capitells en lo seguit de la volta de canó que constituheix la obra del edifici.

Lo més notable de la esglesia es sens dubte l' ábside. Es de forma semicircular y 's deix notar tot seguit que vessá en éll l' artista tota la agudesa y la forsa de son ingeni. Forma lo dibuix general una línea de cimbras concéntricas apoyadas en prolongadas y esbeltas columnas, la qual fa joch ab altre línea de més petites cimbras que, inclosas en l' interior de las altres, venen també apoyadas en lleugeras y ayrosas columnetas. Los capitells d' unas y altres columnas están omplenats per treballats de dibuixos alegórichs que representan ó copian plantas, flors, fruytas y animals fabulosos. S' extenen corrent per lo dalt del exterior de las parets de la esglesia, en son costat dret, notables adornos y motlluras. Lo dibuix y treball del ábside es igual en l' interior que en l' exterior de la esglesia, ab la sola y única diferencia que en la part exterior ressalta encara més, si cap, la combinació del treball y la esbeltés de la obra per sa situació á ran meteix d' una imponent y pregona timba, que realsa sa magestuosa severitat y sas ben presas y meditadas proporcions; mentres que en lo interior, un disbaratat altar barroch priva á la vista y al esperit d' esplayarse en aquella maravella del art y del enginy, per quant colocat al enfront del ábside lo tapa per complert. Tan es així que lo aficionat ó curiós que vulga examinarlo ó admirarlo, tant sols, deu penetrar en un petit espay que deixa aquell adefessi darrera seu, gracias á la forma semicircular del ábside, y 's té de valdre de la claror d' un ciri ó d' una atxa pera poder donarhi no més que una senzilla ullada.

Quasi bé enfront de la porta d'entrada de la esglesia està colcat, com per forsa, un retaule gòtic, de mitjà mérit,



SANT MARTÍ SARROCA.—INTERIOR DEL ABSIDE DE LA ESGLESIA

Dibuix de D. J. Serra y Pausas, d'una fotografia

que segons referencias y á judicar per sas dimensions y estructura perteneixeria á l' altar major en altre temps. ¡Quan mellor, al menys que aquella pesada y mal concebuda

massa que serveix avuy dia d' altar, no estaria en lo presbiteri aquell retaule!

Fóren infructuosas quantas investigacions intentárem en averiguació de tradicions ó noticias, que sens dubte deurian existir, respecte á un ós ó barra de balena que, penjat de un clau, estí sospés á la porta de la esglesia. Per més que recorreguérem á personas que podian estar noticiosas de la tradició, en lo cas segur de que existís, sols poguérem indagar que en varias de las poblacions vehinas se troba també lo meteix objecte penjat á la porta de la esglesia.

La única tradició recullida es referent á la construcció de la esglesia; y conta que fou aquesta edificada per los habitants de la encontrada, los qui hi contribuiren no sols ab sos interessos si que també ab son treball personal, construintla ells meteixos y treballanthi sols en los diumenges, en quins dias estavan desenfeynats del conreu de la terra ó bé de sos quefers habituals.

Lo que no ha conservat la tradició ni la historia es lo nom del artífice que ideá y dirigí la obra.

L' escut d' armas del Capítol catedral de Barcelona grabat en las ruinas del castell ensemps que en alguns llochs de la esglesia, indican haver abdós pertenescut á n' aquella corporació, com ho testimonia además algun document existent en lo arxiu de dit Capítol. Perteneixen també á la catedral de Barcelona uns voluminosos y antichs llibres de chór molt notables, que 's troban en la esglesia que 'ns ocupa. No sempre pertenesqué lo castell al Capítol catedral de Barcelona, donchs que 's troba també en alguns documents que havia sigut de propietat de la quarta muller d' En Pere del Punyalet, la qual hi visqué algun temps retirada; y més tart del infant En Martí d' Aragó, rey despres,

y conegut ab lo nom de Martí l' Humá. Se conta també que quan en 1464 entregada Vilafranca per traició de Beaumont á En Joan II y sa muller Joana Enriquez, essent assessinats 500 habitans d' aquella vila per lo exércit francès, Misser Rufet, governador que era de Vilafranca, després d' haver mort d' un tiro d' arcabús al general francès fugí disfressat refugiantse en aquest castell, ahont reuní la gent que escarmentá y destrossá al exércit francès, saquejador de Vilafranca, en lo camp de Rubinat, prop de Cervera. La obra del castell es d' época posterior á la de la esglesia.

Quan la guerra carlista dels set anys fou Sant Martí fortificat—com així també en la darrera guerra—essent la esglesia convertida en quartel y per tant profanada y maltractada; més havent després sigut destinat alli un coronel il·lustrat, coneixedor y aymant del art, ensemps que quedá prendat de la bellesa arquitectónica de la esglesia, quedá contristat y avergonyit de l' us en que havia vingut á esser destinada, y disposá, acte seguit, que fos desocupada per la tropa y que fentse en ella las reparacions necessarias fós tornada altre volta al sagrat objecte perque havia sigut edificada. Així ho fou en efecte com ho indica una inscripció que en la portada marca la fetxa de la purificació del temple; més ab tant mala estrella pera l' art que 'ls restauradors no s' acontentáren tan sols en emblanquinarla de dalt á baix, sinó que empastissáren ab tots los colors del arch de Sant Martí—tal volta per devoció al tutelar de la parroquia—las parets y capitells del presbiteri, pera acabar així de completar l' efecte del desgraciat pegat artístich que servéix d' altar major.

Preguntat al Rvnt. Sr. Regent de la parroquia, que 'ns acompanyá, persona per demés atenta y amable y qui 's

planyia també d'aquestes profanacions al art, lo perque no influia éll, junt ab altres persones caracterisadas de la població pera que 's netejés la esglesia, repicantse las parets y fent desapareixer l' altar actual, cambiantlo per altre que permetés admirar las bellesas del interior del ábside, nos respongué ab sentiment que qui tal intentés s' enduria en contra d' ell tota la rencunia é indignació de la població que veu en son altar major actual una preciosa joia; y que abans de lograrho conseguiria primer armar una bullanga que desbarataria los seus llohables propósitos. ¡Quan trist es l' atrás dels nostres pobles! ¿Y que s' fa pera ilustrarlos?...

Deixem á part consideracions que 'ns allunyan de nostre objecte y continuem la empresa tasca de ressenyar lo notat en la excursió.

Desde la galeria de la casa rectoral, la qual está situada á un costat de la esglesia, se presenta un extens y espléndit panorama; es una preciosa miranda que abarca una considerable porció del plá del Panadés y desde la qual se descubreixen un sens nombre de poblacions y pagesias.

Una de la finestras del meteix edifici treu vista al pregon y recte precipici format per la separació del turó y de la montanya vehina, timba esblaimadora que causa estre-meixement y feredat mirada desde aquella enlayrada posició. L' espay format en aquell fons, entremitj de las duas montanyas, lloch trist y ombrivol, es conegut en lo pais ab lo nom de *Las valls*. Segons noticias adquiridas es lloch que ofereix molt estudi als naturalistas y en lo qual s' hi troban fòssils ab notable quantitat.

Al deixar Sant Marti Sarroca, devallat lo turó sobre 'l qual está situat lo poble, y al internarse ja en los accidents y ondulacions del terreno en los quals se confón lo camí

vehinal que conduehix á Vilafranca; l' ábside de la esglesia es lo últim que desapareix á la vista, com si l' artista al disposar la distribució de la obra, hagués tingut en compte escullir pera aquella joia del art, lo punt desde ahont se pogués ovirar desde més lluny y més excelent cop de vista pogués oferir.

Fins que 'l poguerem distingir no separárem, quasi bé, d' éll nostra mirada, com estém segurs de que no podrá menys de ferho així meteix tot visitant aymador de las puras y hermosas manifestacions del art, de las quals n' es lo meteix sens dubte un brillant exemplar.

De regrés á Vilafranca, envers las quatre de la tarde, los excursionistas á Sant Martí ns' reunírem ab lo soci D. Artur Gallard, arribat de Barcelona ab lo segon tren y ab D. Lluís Alvarez y Verdaguer y D. Joseph M.^a Alvarez pera practicar una visita á lo més notable de la població. Passaré donchs á ressenyar lo que en ella 'ns cridá més la atenció.

La esglesia parroquial, conjunt indefinit de varis estils arquitectónichs es espayosa, d' una sola y atrevida nau y construïda tota ella de pedra picada. En la restauració—entenguis destrucció—que sofrí en 1841 desaparegué lo més passable que en art possehia; lo retaule gótic del altar major, fou substituït per lo actual altar, negació absoluta y positiva del bon gust. Desaparegué també lo chor situat en lo centre de la esglesia com en las catedrals y ademés la cripta de sota 'l presbiteri ahont se veneravan las reliquias de Sant Félix patró de la vila. Encar que degut á distinta causa desaparegué així meteix la custodia gòtica de prehuat valor artístich é intrínsech junt ab una cadireta

consemblant á la de la catedral de Barcelona, ofrena com aquella d' un rey d' Aragó. Foren soterradas junt ab altres joyas al comens de la guerra dels set anys y 's trobá havian desaparegut del amagatall al anar á desenterrarlas quan estigué assegurada la pau (1).

Encar que lo conjunt de la fatxada principal de la parroquia es de péssim gust, es no obstant bastant notable 'l cos inferior paregut á la porta dels Apóstols de la catedral de Gerona.

Al enfront de la parroquia y en lo solar que ocupa avuy una casa de bastant moderna construcció, existia la casa-palau ahont acabá sos dias lo rey En Pere III de Aragó, qui feu donació d' ella al monastir de Santas Creus.

Prop també de la esglesia parroquial está situada la casa-palau que fou del rey En Jaume I, cedida per ell al cavaller En Francisco Palacios, mediant la condició de tenir aquest disponibles, sempre y quan lo rey y sos sucesors s' hostatgessin á Vilafranca, quatre llits apariats y una taula ab lo parament de 200 coberts y catorze gots, tot de fusta; donació que ab tots los honors y privilegis á n' ella inherents confirmá, á la mort del dit Palacios, en son successor En Francisco de Babau y tota sa descendencia. Posseheix avuy aquesta casa un particular que la comprá á la familia del comte de Solterra, descendent directe de la familia Babau. La arquitectura d' aquest edifici es notable per esser un dels especials exemplars del estil conegut ab lo nom de gótic aragonés.

(1) Posteriorment ha sigut restaurada aquesta esglesia. Entre altres *me-*
lloras ha desaparegut l' altar major, essent reemplaçat per altre en armonia
ab lo estil general arquitectònic del temple y s' ha descobert la cripta citada
en la Memoria.—*Nota de la Associació.*

La església de Sant Francisco es notable especialment per sos recorts històrics. En la sala capitular, que serveix avuy de passadis pera penetrar en lo claustre, celebràren corts los reys d' Aragó En Jaume I y En Pere IV. Ornan las parets de la sala quatre sepulcres de cavallers, ab estàtuas, escuts é inscripcions il·legibles, á causa d' haver sigut aquells emblaquinats, al igual que las parets.

Lo claustre sols ofereix de notable varias lápidas sepulcrales dels segles XIII y XIV importants especialment pera la paleografia, de las que se 'n tregueren alguns calchs. Lo claustre, així com la església, fou edificat en los últims del segle XIII. Es digne d' especial menció en la església, un sepulcre situat en lo presbiteri lo qual medirà uns 6 pams de llarch per 2 y $\frac{1}{2}$ d' ample. Es de marbre blanch primorosament cisellat y conservat complertament. Está emplantat en un ninxo obert á la paret. En la tapa del sepulcre y en la part inclinada que mira al presbiteri que es la única que 's pot veure, s' hi nota una estàtua gran de relleu que representa un cavaller embrassant un escut en la má esquerra, en lo qual s' hi ostenta la divisa d' un cervo. Lo cavaller reposa 'ls peus sobre lo llom d' un gos. En la part oposada de la tapa hi ha altre estàtua representant una dama, la qual no 's pot veure, malhauradament, per venir de front á la paret, ab greu perjudici del art y de la indumentaria. Aquest sepulcre guarda 'ls restos d' En Perot de Castellet y de sa muller y 's llegeix en ell la següent inscripció *Anno domini millesimo ducentessimo quadragéssimo primo obiit Dominus de Embol*. La capella de Sant Jordi, propietat avuy de la noble familia de Miret, fou en antich temps de pertinenencia dels cavallers y homens de paratge de Vilafranca. Es notable son retaule gòtic que representa los fets de

la vida del sant, no tant sols per lo mérit de la pintura, si que, més encar, per la indumentaria á causa de la varietat de trajos de cavallers y homens de guerra que en ell se notan. Un sepulcre de pedra no molt notable, ab una estátua y varias inscripcions guarneix una de las parets de la capella. En est convent se troban enterrats la majoria dels antepassats de la noblesa vilafranquina, lo que vindrá en apoyo del asert de Feliu que assegura en sos *Anales de Cataluña*; que fou est convent edificat ab la ajuda del zel y de la caritat de diferents nobles cavallers de Vilafranca. Es notable ademés en lo chor un quadret pintat sobre metall, que representa la adoració dels tres Reys, tant per sa época, — segle xvi—com per la expressió dels semblants y gradació del colorit.

La esglesia de Sant Joan es altre antigüetat artística notable de Vilafranca. Es un exemplar raríssim en la seva arquitectura, obra del segle xii y estil de transició del románich al gótic. Se notan en sos finestrals detalls purament ojivals, com si l'artista que ideá ó dirigi la obra, s'hagués avansat ja al modo de sentir de la época en que vivia. Un enteixinat cobreix y dona expressió á la esbelta y atrevida nau que constitueix la esglesia. Arrebassada al cult católich en la guerra de la Independencia y destinada al baix empleo de magatzem de palla en aquella época, ha passat per distintes vicissituts desde alashoras servint de cuadra pera la cavalleria en la guerra dels set anys y per distintos usos á qual mes impropri, fins que fou tornada á la devoció y cuidado dels creyents católichs, gracias á las gestions dels Srs. D. Pau y D. Manel Milá y Fontanals y del Sr. canonge Morgades de Barcelona. En una de las últimas revoltinas perque ha passat la nostra pátria estigué també á punt de

desapareixer per tant de completar los archs de la plassa que té á son costat. Felisment avuy comensada ja sa restauració á la que hi contribuheixen ab una módica cuota mensual totas las personas ilustradas y aymants del art en Vilafranca, sembla estar assegurada de la ruina de que s' ha vist per tantas vegadas amenassada. No s' hi vehuen avuy en la esglesia mes que las parets y encar emblanquinadas y l' enteixinat que las cobreix y á que hem fet abans referencia, suplint un petit y modest altaret interi, las necessitats de las ceremonias religiosas.

Es també una notabilitat de Vilafranca lo Centre Agrícola del Panadés. Coneguts sobrerament son los beneficis que ha reportat fins ara y está reportant á n' aquella comarca, pera que degui jo aqui enumerarlos. Acompanyats al local en que está establert, per lo Secretari del meteix centre D. Joseph M.^a Alvarez, poguérem observar detalladament lo naixent museu en lo qual s' hi troban alguns notables exemplars. Poguérem notar també la bona distribució y vegérem ab gaubansa esser redactats en catalá lemas alegórichs al objecte de la societat, inscrits en las parets de son saló principal.

Fou visitada també la casa de la vila propietat de la meteixa desde lo any 1559. Tinguérem allí ocasió de veure unas robustas y treballadas masses de plata que son las que usan los massers del Ajuntament y una també treballada, macissa y sonora campaneta també de plata pera l' ús del President en las sessions. En l' arxiu se guardan lo *Llibre vert*, recopilació dels fets mes notables ocorreguts en Vilafranca y lo *Llibre de privilegis* que conté tots quants han sigut concedits en distintas épocas á la vila per sos reys y senyors. S' oferí á treure un extracte de lo mes notable de

llur contingut, nostre, avuy, soci delegat Sr. Clascar. La sala-consistori del Ajuntament es espayosa y té un bonich enteixinat. L' únich retrato real que se 'ns presentá á la vista en la casa de la vila fou lo de Felip V, causantnos verdadera estranyesa de que 's trobés allí sol y éll precisament.

La vila de Vilafranca, notable en sa important historia, ha figurat sempre entussiasta defensora de las aspiracions patrióticas de Catalunya. Figurá en lo segle xv en lo partit del princep de Viana y en aquesta vila firmá en 1461 Na Joana Enriquez la capitulació ab los catalans; mes havent faltat élla á sa paraula s' alsá la vila en sometent contra En Joan II y sa muller; empero entregada la vila en 1464 per traició, moriren assessinats mes de 500 vilafranquins, essent en cambi mort també lo general y venjadas aquellas víctimas en lo camp de Rubinat prop de Cervera per los vilafranquins, que s' delectáren en la matansa, en una emboscada preparada al exercit saqueijador. En 1642 tingué lloch prop d' aquesta vila la memorable batalla de Vilafranca, en la que l' exercit francés-catalá feu presoner á D. Pere d' Aragó, ab tot l' exercit castellá. En la guerra de successió figurá també Vilafranca en lo partit de la justa causa prenent son sometent part activa en la guerra. També l' he hi prengué en la guerra de la Independencia havent sofert ab tal motiu un saqueig horrorós dels francesos.

Durant lo vespre, invitats los excursionistas al cassino ahont se celebrava una funció teatral, fórem en extrem obsequiats ab tota mena de finesas y atencions, tant per los citats Srs. Alvarez com per los entussiastas catalanistas senyors D. Hermenegildo Clascar, D. Joaquim Batet y D. Joseph M.^a de Fábregues. Lo soci Sr. Gallard, pera correspondre

d' alguna manera als delicats obsequis de dits senyors, llegí en las taulas, una de sas mes tendras y sentidas poesias.

A las nou del mati, del següent dia 's verificá la excursió á Sant Miquel d' Erdol ú Olérdula, assistinhi ademés dels Srs. Fiter, Canibell, Gallart y l' infrascrit, lo senyor D. Hermenegildo Clascar. Aquí dech altra volta plányem de la escassés en nombre dels excursionistas, donchs que tant per la importancia y notabilitat del lloch visitat, com per los abundants y profitosos resultats que 's podian obtenir, exigia una expedició nutrida y nombrosa y disposta á treballar. No 's malhaurá per aixó 'l temps ni la excursió, com ja podreu observar per los dibuixos trets per los Srs. Fiter, Gallart y Canibell.

La parroquia de Sant Miquel d' Erdol está situada casi bé al cim d' un espadat single de terreno abrupte, format en sa generalitat per rocas peladas y lliscosas, essent sols accessible per un indret, lo que li dona la forma d' una verdadera península. Abans d' arribar á la esglesia y á distancia de cosa d' un quart de hora de la punta de la montanya se troban los restos d' una gran cortina de muralla antigua, que abrassa tota la part accessible de la montanya, donant pas un com portal, environat per dos grans bastions. La muralla está construïda ab grossas pedras, algunas d' ellas colossals y que medirán á bon segur la llargada d' unas duas canas per l' alsada de quatre pams, colocadas allí sens ordre ni simetria y sens estar ademes unidas ab cap mena de morter ó argamassa, al estil de las fabricacions ciclópeas. No obstant se nota no esser la muralla homogenea ó mes ben dit haver tingut varias reparacions, donchs s' observa, en alguns punts, estar feta la construcció ab fileras de carreus,

mentres en altres està empleada la obra cuita. Es en extrem imponent y grandios aquest resto de muralla y fa presentir tot seguit la convicció d' esser despulla d' un gran sistema de fortificació, pera guardar lo territori que circunda. Tant la primitiva construcció d' eixa muralla com las distintas curiosas antigüetats que 's tróban en tots aquells envoltants, d'



OLÉRDULA.—FRAGMENT DE UNA ANTIGUA INSCRIPCIÓ GRABADA EN LA ROCA.

Dibuix de D. Frederich J. Garriga, de un croquis de D. Eudalt Canibell.

algunas de las quals donarém compte mes endavant, donan lloch á la suposició d' haver sigut aquella encontrada poblada per rassas anteriors á las de la era cristiana, ja sian estas indígenas ó celtiberas ó bé fenicias, lo que ha mogut á molts escriptors arqueólechs é historiadors á assegurar, apoyantse alguns en datos que apareixen irrecusables, que 's trobaria en eixos llochs emplantada la antiga *Cartago Vetus* fundada per Amilcar Barca.

Seguint desde la muralla—enclavada á la qual hi ha la Rectoría—y emprenent la direcció de la antiga esglesia, se troba un grandios estany que á mes d' estar tallat en la roca viva, es notable per sas dimensions extraordinarias y profunditat, donchs que medirá ben bé un centenar de pams de llargaria per una trentena d' ample y quasi bé altre tant de profunditat. No té cap mena de barana y 's

baixa á son fons per una escala tallada també á la meteixa roca, qual escala constará de setze ó vint grahons. Uns reguerots, avuy interceptats, que comunican ab ell, devian conduhirli las aigües del cim de la montanya.

En lo cementiri que envolta la esglesia 's notan distints buyts, en que per la forma del cos y del cap humá entretallada en la pedra indican esser antigüas sepulturas. Tenen ademés marcats los encaixos pera ajustarhi las llosas que 'ls cobririan. Un d'ells estava tapat ab sa corresponent llosa, lo que 'ns induhi á creure que inclouria, tal volta, encara restos humans. Se troban varias d'aquestas sepulturas escampadas en distints punts de la montanya y 'n vegerem



OLÉRDULA.—SELPULTURA
 OBERTA EN LA ROCA.

Dibuix de D. Frederich J. Garriga, de un croquis de D. Eudalt Canibell.

una vintena de varias dimensions en lo peu, quasi bé, de las ruinas d'un fort de la edat mitja. Guardan totes aquestas sepulturas la direcció d'Orient á Ponent, salvant las que han sigut posteriorment remogudas de son primitiu lloch.

Se troban així meteix esbarriadas per distints punts de la montanya, fondas sitjas obertas igualment en la roca viva, en las quals s'hi notan també 'ls encaixos pera las tapas.

La Majoria d'aquestas sitjas están ab tot, en la actualitat omplenadas y cobertas per pedras y runa, y amagadas per tant á la vista del investigador ó del curios; lo qual es obra dels pastors, que ho fan així pera evitar que caigue en ellas lo bestiar que per allí pastura.

Coronan lo cim del puig unas ruinas en quals pedras s'

hi notan impresions bastant notables especialment de petxinas. Procedent d' allí guarda una persona de Vilafranca



OLÉRDULA.—RUINAS DEL CASTELL.

Dibuix de D. Frederich J. Garriga, de un croquis de D. Eudalt Canibell.

una preciosa impressió, en una roca, d' un animal antidi-luviá.

La esglesia voltada per lo cementir y alsada en mitj de ruinas es antiquíssima y de construcció en extrem bárbara. Té la forma d' una petita creu llatina y sa construcció descansa sobre una pesada volta de canó. Se puja al campanar ó mes ben dit á la espadanya, situada dessorre lo crehuer, per una escala exterior de alts y estrets grahons y sens cap lley de barana. No s' observa altre detall artistich

en l' interior de la església, que un portal de tradició moresca avuy aparedat, que comunica la sacristia ab l' exterior.



OLÉRDULA.—PORTAL EN LA ESGLESIA DE SANT MIQUEL.

Dibuix de D. Frederich J. Garriga, de un croquis de D. Eudalt Canibell.

Lo comte Sunyer ó Suniari erigi, segons lo cronista Pujades, una fortalesa en aquesta montanya en l' any 929 y fundá ensemps una església baix la advocació de Sant Miquel Arcángel, posant la primera pedra de la edificació lo bisbe de Barcelona Teodosi ó Teodorich II. Assolada y destruida per los moros en 982, quan s' apoderá Almansur de Barcelona y de casi tots los castells de Catalunya, fou reedificada y consagrada de nou per lo bisbe de Barcelona Orvas ó Vivas II, segons conta lo meteix Pujades, apoyantse en documents autèntichs existents en l' arxiu de la catedral de Barcelona. En la invasió y las correrias que Almansur practicá mes tart, á primers del segle XI, en lo Panadés, se salvá Olérdula de caure en poder dels alarbs. Fou aquesta po-

blació, segons lo mentat Pujades, molt important en lo segle XI, época en que arribá á son major lluhiment, y la califica com una de las mellors de Catalunya. Es mencionada com á comtat en la disposició testamentaria de Ramon Berenguer, que al dividir, en 1032, son comtat entre sos fills, cedeix lo comtat d' Olérdula, junt ab altres possessions, á son fill Sancho. Se troba considerada també ab lo meteix títol en altres documents del meteix segle. Quan la invasió dels almoravides á principis del segle XII sofri Olérdula la postera destrucció, perdent sembla ja desde llavors, per complert, sa importancia y nomenada.

La decadencia de Olérdula coincideix ab la fundació, acreixentament y preponderancia de Vilafranca, á lo que á no dubtar contribuiria en gran part la major seguretat que 's tindria en lo plá, llensats ja 'ls moros després de la reconquesta de Tarragona, en 1089, de la frontera formada per las vehinas montanyas, en las quals estavan situadas las atalayas ó torres de defensa, quals ruinas, que s' notan avuy encar en molts punts, son conegudas vulgarment per la gent del pais ab lo nom de torres dels moros. Lo sistema de torres ó atalayas de vigilancia y defensa del Panadés, s' extenia prenent la enfilació desde Castellví á Papiol, Banyeras, Lleger, Llorens, Ortigas, Bisbal, Arbosy Castellet á Bellvey. Llen-sats los moros mes enllá del riu Francolí ja no 's parla mes d' Olérdula.

Una pesada boira que cobria l' horizon quan s' efectuá la excursió feu que no 's pogués apreciar la extensa y delitosa vista que de fixo 's té de disfrutar desde aquell enlayrat single; vista més sorprenent y magnífica, encara, desde lo vehí coll de l' Aguila, situat á curta distancia del puig de Sant Miquel, y, com aquest, també espadat per complert,

tant que causa verdader horror mirar al fons del avenç que als peus s'obra. Desde lo coll de l'Àguila se dominan una porció de territoris, de valls y de montanyas, descubrintse entre altres poblacions Tarragona, Vilanova y Vilafranca.

No 's pogué tampoch, per la pressa del temps, visitar lo lloch anomenat *las Planas*, ahont existeixen abundosas y notables antigüetats molt dignes d'estudi y d'investigació, las quals han donat lloch á interessants controversias respecte á llur origen, objecte á que venian destinadas y relativa antigüetat.

Crech que val la pena de que la Assóciació efectue altre excursió mes detinguda y minuciosa, exclusivament destinada als envoltants de la antiga Olérdula ahont no faltará treball escullit y profitós á totes las seccions avuy organizadas, com igualment ample camp pera distingirse á la projectada secció topogràfica-pintoresca.

La necessitat de mes detinguda excursió quedá consignada en la consciencia de tots los excursionistas, així com quedá també, grabat en son esperit lo desitj de tornar á visitar novament aquellas notables y cuasi desconegudas antigüetats y oblidadas é històricas ruinas.

La tarde d'aquest dia s'aprofitá pera efectuar tal com estava projectat una excursió á la població de Moja. Hi assistiren los Srs. Fiter, Canibell, Gallard, Clascar, Alvarez (Lluís), Batet, Alvarez (Joseph M.^a) y l'infrascrit.

Tot lo notable de la població se inclou en una arrunada torre circular, de las conegudas vulgarment ab lo nom de torres de moros, y en la antiga esglesia, que, si no ofereix particularitat en son interior, construhít á volta de punt rodó pesada y xata, té en cambi un notable y original abside se-

micircular ab cimbori, bastant semblant al de una de las esglesias de Sant Pere de Tarrassa.

Durant la excursió se tregueren los següents dibuixos: per lo Sr. Fiter; vistas d' Olérdula, sepulturas antiguas en Olérdula, torre de Moja: per lo Sr. Canibell; calchs de lápidas del claustre del hospital de Vilafranca, sala histórica del meteix, abside de Sant Martí Sarroca, duas vistas de la entrada del castell del meteix punt, alguns detall de la indicada esglesia, vista d' Olérdula, ruinas del castell del propi lloch, detalls de la esglesia de Sant Miquel d' Erdol: per lo Sr. Gallard; vista de la esglesia de Sant Miquel d' Erdol y calchs d' algunas lápidas.

CÉSSAR AUGUST TORRAS.
